

УДК 378.4

Університетські рейтинги як альтернативний механізм освітніх вимірювань

Сергій КУРБАТОВ,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

В умовах драматичного загострення конкуренції як на національному, так і регіональному та глобальному рівнях, закономірними є активні спроби виміряти основні показники університетської діяльності. У цьому разі, важливим є те, що не для всіх форм та напрямів діяльності можна знайти адекватний цифровий еквівалент – так само, як і в людському житті, часом, не все вимірюється математичними методами. Наприклад, дуже легко виміряти вагу чи зріст людини, температуру її тіла чи кров'яний тиск – тобто елементарні фізичні параметри. Важче, але можливо, виміряти психологічні параметри людської особистості, зокрема її інтелектуальний рівень, як у відомих тестах IQ. Але там, де йдеться про соціально та культурно детерміновані почуття, проблема вимірювання перетворюється на практично нерозв'язувану. Адже, як виміряти кохання, добро, справедливість? За якою шкалою та в яких одиницях відобразити почуття патріотизму чи творчого натхнення? Як розрахувати любов батьків до дитини та навпаки?

Наголосимо: в цьому разі йдеться про філософську проблему співвідношення вимірюваних та невимірюваних параметрів людського буття, що може бути редукована до співвідношення Числа та Слова. Французький філософ Мішель Фуко назвав одну з найвідоміших власних книг «Слова і речі» [6]. Хотілося б, аби хтось із сучасних мислителів виявився спроможним поміркувати про «Числа і слова» на відповідному глибокому рівні та в контексті карколомних цивілізаційних змін. Однією з важливих складових цього співвідношення є роль гуманітарних дисциплін у системі освіти взагалі та системі вищої освіти зокрема, адже розвиток творчої особистості з критичним мисленням та гуманістичною системою цінностей є вкрай необхідним в умовах сьогодення як для успішного розвитку того чи іншого суспільства, так і з метою дотримання певного онтологічного балансу з навколишнім світом, уникнення глобальних загроз та катаклізмів.

Попри це обмежимося дослідженням проблеми освітніх вимірювань в університетському середовищі та її основних механізмів, зокрема, університетських рейтингів. Як соціальний інститут, що,

фактично, формує світорозуміння майбутніх поколінь, система освіти відіграє фундаментальну роль у подальшому розвитку цивілізації. Отже, спокуса виміряти її результати та продуктивність є великою й раціонально виправданою. Хоча підходи до оцінювання та порівняння університетів і освітніх програм, властиві університетським рейтингам, простежуємо з початку ХХ століття, про рейтинги як окремий напрям та специфічну форму освітніх вимірювань мовиться лише, починаючи з 1983 року, коли з'явився відповідний проект популярного американського видання «US News & World Report». Як згадує один із ініціаторів цього проекту Роберт Морс (Robert Morse) у статті з промовистою назвою «Народження рейтингів», «тоді ніхто не міг уявити, що лише через 25 років рейтинги стануть впливовим фактором американської політики в галузі університетської освіти, будуть предметом дискусії в докторських дисертаціях, наукових дослідженнях, конференціях та постійно перебувати в полі зору мас медіа» [12].

Для складання цього рейтингу було опитано керівників 1308 коледжів з метою визначити, чиї

освітні послуги є найліпшими. Переможцем тоді став Стенфордський університет. Згодом до індикаторів, що базуються на суб'єктивних даних для розрахунків рейтингу, було додано й об'єктивні індикатори, зокрема співвідношення випускників та першокурсників, результати стандартизованих іспитів, конкурс серед абітурієнтів на зарахування, фінансові витрати на підготовку одного студента та інші індикатори.

Вважаємо, подібний динамізм у зміні методології рейтингу є показовим та характерним для цього класу освітніх вимірювань. Він намагається оперативню реагувати на швидкі цивілізаційні зміни, радикальний прогрес інформаційно-комунікаційних технологій, експансію віртуальної реальності, яка почалася з епохою масового доступу до мережі Інтернет. Невипадково, що значна частина університетських рейтингів так чи інакше афілійована із впливовими засобами масової інформації та викликає жвавий інтерес різноманітних верств населення.

Можна сказати, що рейтинги намагаються «говорити» про якість освіти популярною мовою, доступною широким верствам населення, а не вузькому колу експертів та управлінців. З цього приводу афористично висловився Філіп Альтбах: «Якби рейтингів не існувало, хтось, рано чи пізно, вигадав би їх. Адже поява рейтингів – це закономірний результат масового характеру вищої освіти та комерціалізації і конкуренції університетів в усьому світі. Потенційні споживачі освітніх послуг (абітурієнти та їх сім'ї) бажають знати, яку з численних опцій на ринку вищої освіти обрати» [8, с. 2]. «В часи, коли нації сприймають себе в контексті глобальної конкуренції, а глобальні порівняння стають важливим елементом у багатьох сферах, університетські рейтинги займають відповідну нішу. Вони роблять таємничий та складний світ університетів простим, прозорим та зрозумілим», – вважає інший провідний експерт у галузі університетських рейтингів Саймон Марґінсон [11, с. 45].

У зв'язку з цим доречно порівняти рейтинги з іншим механізмом оцінювання якості вищої освіти, таким як акредитація. По-перше, суто функціонально, акредитація лише легітимізує певні освітні програми або інституції, тобто визнає їх відповідність певним базовим вимогам, у той час як рейтинги актуально оцінюють університети в конкуруючому контексті, формуючи ієрархії «кращих», «середніх», «гірших» тут і зараз та стимулюючи до поліпшення власних позицій. По-друге, більшість європейських країн здійснюють акредитацію під патронатом держави, в той час як рейтинги є принципово незалежним від держави механізмом оцінювання. Так, відповідно до Берлінських принципів ранжування вищих навчальних закладів [9], складання рейтингів можуть проводити лише громадські та незалежні агенції. А саме цей документ нині регулює підходи до теорії та методології складання університетських рейтингів, що визнані світовим експертним середовищем. Правда, практики акредитації незалежними

агенціями властиві Сполученим Штатам Америки – їх детально розглянуто у статті «Американська система акредитації вищих навчальних закладів» [2].

У нашій країні з прийняттям Закону України «Про вищу освіту» (2014) передбачено, що акредитацію освітніх програм буде здійснювати Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – «постійно діючий колегіальний орган, уповноважений цим Законом на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти» [1]. Серед повноважень Національного агентства – розроблення положення про акредитацію освітніх програм, а відповідно до пункту 6 статті 18 цей колегіальний орган «проводить акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [там само]. Водночас, згідно з пунктом 7 статті 18, Національне агентство «формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, вищих навчальних закладів України, за якими можуть визначатися рейтинги вищих навчальних закладів України» [там само].

Міжнародні університетські рейтинги є винятково феноменом XXI століття, адже перший із них, Академічний рейтинг світових університетів, або Шанхайський рейтинг [7], був уперше оприлюднений 2003 року. У нашій статті «Моделі університетської освіти XXI століття крізь призму провідних міжнародних рейтингів» [3] пропонуємо назвати модель університету, що відображає цей рейтинг, «науково-дослідницькою», адже одним із ключових індикаторів у даному разі є кількість лауреатів Нобелівської премії та інших найпрестижніших міжнародних наукових нагород серед випускників та співробітників університету. До уваги також береться кількість наукових статей у провідних академічних виданнях світу та індекс цитування. «Родзинкою» цього рейтингу є те, що всі його показники беруть з відкритих джерел та можуть дуже легко перевірятися. Однак інші важливі напрями університетської діяльності, зокрема оцінювання результатів навчання, залишаються поза межами цих індикаторів.

На відміну від укладачів Шанхайського рейтингу, розробники іншого впливового рейтингу – Таймс-QS, який з 2010 року виходить як Рейтинг світових університетів QS [13], використовують як об'єктивні, так і суб'єктивні дані. Так, половину «ваги» цього рейтингу складають результати опитування щодо якості отриманої освіти експертів та роботодавців. Серед об'єктивних даних – індекс цитування, співвідношення викладачів та студентів, а також відсоток іноземних студентів і викладачів. Пропонуємо називати модель університету, на яку орієнтується цей рейтинг, «статусно-маркетинговою». До речі, в топовій частині цього рейтингу представлено найбільше українських університетів, а найкращий з них, Харківський національний університет імені Василя Каразіна, в 2016–2017 році посідає 382 місце. Далі – Київський національний університет імені Тараса Шевченка (431–440 місце)

та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (551–600 місце) [14].

Шанхайський рейтинг та Рейтинг QS можна вважати рейтингами першої хвилі, якими прагнуть виміряти показники університетської діяльності, що можна легко звести до певного цифрового еквівалента. Саме тому, на нашу думку, вони зосереджені переважно на оцінюванні науково-дослідницької діяльності чи рівня інтернаціоналізації певного університету, що призводить до певної темпорально-просторової асиметрії розуміння місії сучасного університету [5]. Надалі укладачі університетських рейтингів пропонують ще більш комплексно та різнопланово оцінювати університетську діяльність, що пов'язано з появою рейтингів другої хвилі, в яких прагнуть подолати відповідну асиметрію.

Типовим прикладом рейтингів другої хвилі є Проект *U-Multirank*, започаткований Європейською Комісією 2 червня 2009 р. Цим проектом передбачалося, що нова методика складання університетських рейтингів буде: 1) багатовимірною, тобто охоплювати різні аспекти університетської місії, зокрема навчання, дослідження, інновації, інтернаціоналізацію, вплив на громаду; 2) прозорою, тобто такою, що надає споживачам чітке розуміння вимірюваних аспектів і використання результатів вимірювання відповідно до власних потреб; 3) глобальною, тобто поширюватися не лише на європейські університети, а й університети США, Азії, Австралії та інших регіонів [16, с. 15].

Пілотна стадія Проекту здійснювалася впродовж 2010–2011 років. У ній взяли участь 150 закладів вищої освіти. За результатами цього проекту Європейська Комісія виділила 2 млн євро на перший етап реалізації Проекту, який охоплює період 2013–2015 років з можливістю продовжити фінансування у 2015–2017 роках. Індикатори рейтингу поділено на п'ять субкатегорій: 1) загальні індикатори; 2) викладання та навчання; 3) дослідницька діяльність; 4) інтернаціоналізація; 5) вплив на громаду.

У 2014 році було оприлюднено перший університетський рейтинг, складений згідно з цими принципами. На сьогодні оцінювання відбувається в обмеженій кількості галузей знань – фізика, електрична інженерія, механічна інженерія, бізнес. У 2015 році до цих галузей додано психологію, комп'ютерні науки та медицину. Інтерактивний характер рейтингу дає змогу споживачу отримувати порівняльні характеристики університетів та освітніх програм за самостійно обраними критеріями. Також укладачі пропонують на підставі отриманих даних розробити три традиційних за формою рейтинги: 1) рейтинг досліджень та зв'язку з дослідженнями; 2) рейтинг економічної залученості; 3) рейтинг програм вивчення бізнесу [4, с. 39]. Як бачимо, цей рейтинг дає змогу врівноважити групу індикаторів, які оцінюють дослідницьку діяльність, індикаторами, що оцінюють викладання та навчання, а індикатори, які оцінюють рівень інтернаціоналізації, – індикаторами

оцінювання впливу університету на територіальну громаду.

На нашу думку, перспективним напрямом пошуку механізму вимірювання якості викладання та навчання є їх оцінювання на основі результатів навчання. У нещодавно надрукованій статті, присвяченій цій проблемі, її автори Йоакім Касперсен, Дженс-Кристіан Смебі та Пер Олаф Аамодт шляхом аналізу відповідної літератури доводять, що основні дослідницькі питання в цій галузі можна звести до таких: 1) як вимірювати результати навчання; 2) які результати навчання можна виміряти та 3) чому необхідно вимірювати результати навчання [10, с. 2]. При цьому вони зазначають, що обґрунтування універсальних механізмів оцінювання результатів навчання найближчим часом залишається вкрай проблематичним.

Отже, університетські рейтинги можна розглядати як сучасний та динамічний механізм освітніх вимірювань, який максимально орієнтований на споживача освітніх послуг та допомагає йому зорієнтуватися в такому складному питанні, як оцінювання якості університетської освіти. Впродовж останнього десятиліття рейтинги перетворилися на впливовий інструмент академічної політики як на національному, так і на глобальному рівні. Якщо перші рейтинги, або рейтинги першої хвилі, було зорієнтовано на легко вимірювані параметри університетської діяльності, то рейтинги другої хвилі спрямовані на комплексне дослідження університетської діяльності. Проблематичним для освітніх вимірювань взагалі, й університетських рейтингів зокрема, є оцінювання результатів викладання та навчання, яке, зазвичай, здійснюється шляхом підсумкового оцінювання, а впродовж останніх десятиліть – також на основі оцінювання студентами та випускниками навчальних дисциплін та програм. Тож невдовзі можна прогнозувати активізацію досліджень у цій галузі.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту»: офіційне видання: офіційний текст, прийнятий Верховною Радою України 1 липня 2014 р. / Верховна Рада України. – К.: Ін Юре, 2014. – 164 с.
2. Курбатов С. Американська система акредитації вищих навчальних закладів / С.Курбатов // Вища освіта України. – №4. – 2016. – С. 70–75.
3. Курбатов С. Моделі університетської освіти XXI століття крізь призму провідних міжнародних рейтингів / С.Курбатов // Вища освіта України. – №3. – 2013. – С. 103–110.
4. Курбатов С. Університетські рейтинги як механізм визначення інституційного лідерства в елітному сегменті вищої освіти / С.Курбатов // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства (частина I): препринт (аналітичні матеріали) за заг. ред. С.Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – С. 28–70.

5. Курбатов С. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія / С.Курбатов. – Суми: Університетська книга, 2014. – 262 с.
6. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М.Фуко. – СПб: А-сэд, 1994. – 405 с.
7. Academic Ranking of World Universities [Electron. resource]. – Access mode: <http://www.shanghairanking.com>
8. Altbach Philip G. Rankings Season Is Here / Philip G. Altbach // International Higher Education. – 2011. – №62. – P. 2–5.
9. Berlin Principles on Ranking of Higher Educational Institutions [Electron. resource]. – Access mode: <http://euroosvita.net/prog/data/doc/BerlinPrinciples.pdf>
10. Caspersen Joakim, Jens-Christian Smeby, and Per Olaf Aamodt Measuring learning outcomes // European Journal of Education. – 2017. – №1. – P. 1–11.
11. Marginson S. University Rankings and Social Science / Simon Marginson // European Journal of Education. – 2014. – Vol. 49, no. 1. – P. 45–59.
12. Morse R. The Birth of the College Rankings / Robert Morse. – [Electron. resource]. – Access mode: <http://www.usnews.com/news/national/articles/2008/05/16/the-birth-of-college-rankings>
13. QS World University Rankings [Electron. resource]. – Access mode: <http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>
14. QS World University Rankings 2016–2017 [Electron. resource]. – Access mode: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2016>
15. U-Multirank [Electron. resource]. – Access mode: <http://www.umultirank.org/>
16. Van Vught, Frans & Ziegele, Frank U-Multirank: Design and Testing the Feasibility of a Multidimensional Global University Ranking. Final Report. CHERPA, 2011. – 183 p.

Анотації

Сергій КУРБАТОВ

Університетські рейтинги як альтернативний механізм освітніх вимірювань

У статті розглянуто феномен університетських рейтингів як альтернативний механізм освітніх вимірювань, що впродовж останніх двох десятиліть стрімко набирає авторитету та популярності. Автор стверджує, що порівняно з іншими механізмами оцінювання якості університетської освіти, зокрема акредитацією, рейтинги є динамічнішими, прозорішими та орієнтованими на очікування від вищої освіти основних груп споживачів та стейкхолдерів. Наголошено: не дивлячись на те, що рейтинги орієнтовані переважно на оцінювання відносно легко вимірюваних напрямів університетської діяльності (наприклад, науково-дослідницькі показники), впродовж останніх років робляться активні спроби зробити вимірюванням фундаментальний для університетської діяльності процес навчання.

Ключові слова: університет, рейтинги, критерії та індикатори, навчання, дослідження, інтернаціоналізація, оцінювання результатів навчання.

Сергей КУРБАТОВ

Университетские рейтинги как альтернативный механизм образовательных измерений

В статье рассмотрен феномен университетских рейтингов как альтернативный механизм образовательных измерений, который в течение последних двух десятилетий стремительно набирает авторитет и популярность. Автор утверждает, что, по сравнению с другими механизмами оценки качества высшего образования (например, аккредитацией), рейтинги являются более динамичными, прозрачными и ориентированными на ожидания от высшего образования основных групп потребителей и стейкхолдеров. Акцент делается на то, что рейтинги преимущественно ориентированы на оценку направлений университетской деятельности, которые легко измерять (например, показатели научно-исследовательской деятельности). К тому же, в последние годы делаются серьезные попытки сделать измеримым фундаментальный для университетской деятельности процесс обучения.

Ключевые слова: университет, рейтинги, критерии и индикаторы, обучение, исследования, интернационализация, оценка результатов обучения.

Sergiy KURBATOV

University Rankings as an Alternative Mechanism of Educational Measuring

The paper is devoted to analyses of phenomenon of university rankings as an alternative mechanism of educational measuring, which became popular and influential during last two decades. The author argued that in comparison with other mechanisms of quality assurance in university education (f. e. accreditation), rankings are much more dynamic, transparent and sensitive to the expectations of main target audiences in this area. Although rankings are oriented on more measurable dimensions of university activities (f. e. research performance), during last years we have numerous attempts to measure teaching effectiveness and learning outcomes.

Keywords: university, rankings, criteria and indicators, teaching, research, internationalization, measuring learning outcomes.

